

תגובה למאמרו של הרב דביר 'הנחת קטן ליד מתג לכיבוי אור' / הרב עידוא אלבה

הקדמה

בגיליון אמונת עתיך 150 עמ' 37 כתב הרב דביר שגם אם הקטן הוא פחות מגיל שלוש ואינו בר חינוך לאיסור, עדיין יש איסור בקטן העושה על דעת אביו כמבואר בגמרא.¹ לדבריו יש להתיר רק בתנאים הבאים:

(א) אסור לצוותו או לרמוז לו באופן שיעשה על דעת אביו.²
 (ב) החזקת הקטן בזמן הכיבוי אסורה כי מסתבר שנחשבת סיוע ואסורה. כמו כן תינוק קטן שתנועותיו אינן רצוניות אין להחזיקו צמוד למתג כדי שילחץ עליו בתנועותיו, והביא בהערה 62 מה'פסקי תשובות' שאסור להעמידו ליד מתג באופן שע"י תנועות ידיו או רגליו הוא מעלה או מוריד את המתג מפני שפעולותיו נחשבות כמעשה הגדול בשינוי וכלאחר יד.
 ולענ"ד יש להשיב על דבריו שנראה שבנידון דידן שהוא שעת הדחק אין לחוש להגבלות האלו.

1. דין קטן העושה על דעת אביו

דין קטן שעושה על דעת אביו הוא מיוחד לשבת שבו נצטוונו על שבתת הבן, אך כך כתב ב'ראים' (דפוס ישן מצווה קא): 'אבל אם הוא כל כך קטן שאינו עושה על דעת אביו אינו מזהר על שבתתו',³ וה'פסקי תשובות',⁴ כתב שהחולקים על זה הם דעת יחיד, וכתב שהקובע לזה הוא גיל שלוש. מאותו טעם שנקטו אחרונים שהגיל הקובע לחינוך להימנע מאיסורי שבת הוא גיל שלוש כך האיסור בעושה על דעת אביו אינו שייך מתחת לגיל שלוש. קטן בגיל שנה מבין שרוצים ממנו משהו ולכן הוא פונה אל מי שמושיט לו את זרועותיו. אך עד גיל שלוש לא נחשבת הבנתו הבנה כי אינו מבין את המשמעות של קיום ציווי, ולכן לא שייך אצלו עשיית רצון של אביו. המקור לגיל זה הוא בתנחומא פרשת קדושים, וכך נאמר שם:

הכתוב מדבר בתינוק שלש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יכל לא להשיח ולא לדבר ובשנה הרביעית יהיה כל פרו קדש שאביו מקדשו לתורה הלולים לה' שמהלל להקב"ה.

וקשה, הרי קטן מתחיל לדבר גם לפני גיל שלוש? אלא שעד שלוש שנים אין הבנתו נחשבת הבנה. הרמ"א⁵ כתב לגבי לימוד תורה שגיל שלוש הוא הקובע על פי התנחומא, והקשה שם

1. יבמות קיד ע"א.

2. בהערה 59 כתב שההיתר בקטן שעושה על דעת עצמו הוא 'כל עוד רק מעמידים אותו בסביבת האיסור ולא מביאים אותו אליו ממש', אך בסוף דבריו באותה הערה שאין צורך להעמידו 'במרחק מה מהאיסור'.

3. והביאו דבריו הבאר משה, ח"ו סי' כב ושו"ת משנה הלכות, ח"ז סי' לו.

4. פסקי תשובות, סי' שמג הערות 32, 61.

5. רמ"א, יו"ד שמה סעי' יט.

הגר"א שזה אינו כדברי הגמרא לחנכו משיתחיל לדבר. אך נראה שהכוונה של התנחומא לפרש שעד גיל שלוש אינו מבין את משמעות דיבוריו, ולכן גיל חינוך מתחיל בגיל שלוש, וגם לגבי חיוב השביתה לקטן העושה על דעת אביו החיוב מתחיל בגיל שלוש.⁶ איסור לספות לו בידיים נלמד מן הכתוב בשרצים 'לא תאכלום', והוא בכל האיסורים. ב'משנה ברורה' (סי' שמג ס"ק ד) כתב 'דכל איסורי תורה אסור להאכילם או לצוותם שיעברו', וכתב ב'שער הציון' שלמד לכלול בזה ציווי מהראשונים ביבמות. אך נראה שאין מקור מהראשונים לכלול בזה איסור לקטן שאינו מבין ציווי. הראשונים רק השוו בין זה לקטן העושה לדעת אביו, וכוונת ה'משנה ברורה' שכאשר הוא מבין את הציווי יש איסור דאורייתא לצוותו מדין 'לא תאכלום'.

2. איסור מסייע

נראה שאינו שייך בזה איסור מסייע כיוון שהקטן לא עושה איסור וממילא מי שמחזיקו לא נחשב מסייע לאיסור. אמנם ה'פסקי תשובות'⁷ הביא את דברי ה'אשל אברהם' שהחמיר בהחזקת קטן שמדליק אש, אך אף אם נחמיר בקטן שהוא בר חינוך לא נראה שהדבר שייך בקטן שאינו בר חינוך ולא עושה כלל מעשה איסור. כמו כן הפעולה הנעשית על ידי התינוק בעריסה אינה פעולתו של המחזיק ואינה מוגדרת כפעולת איסור של ידו, ולא מסתבר שקטן כזה יהיה חמור יותר מקטן בן שנתיים עד שלוש. ויש להביא ראייה שבעניינים אלו לא דנים באיסור מצד איסור מסייע אף כשהוא בר חינוך,⁸ מדברי ה'מרדכי' (שבת רמז שסט):

נשאל לרבינו מאיר על עוגות התינוקות שכותבין עליהן האותיות ותיבות איך אוכלים אותם התינוקות ביום טוב והשיב, אי משום מוחק ביום טוב ליכא איסורא דאורייתא במוחק אלא על מנת לכתוב כדאמרינן פרק כלל גדול מיהא איסורא דרבנן איכא, ובתינוק אין לחוש דקטן אוכל נבלות אין בית דין מצווין עליו להפרישו היכא דלא ספינן ליה בידיים.

וה'מגן אברהם'⁹ כתב בשם ה'מרדכי' שמותר ליתנו לקטן. 'מחצית השקל'¹⁰ הקשה על ה'מגן אברהם' שה'מרדכי' כתב שההיתר הוא רק כאשר לא ספינן ליה בידיים, ובמשנה¹¹ נאמר שאסור לתת לתינוק חגב חי טמא לשחוק בו שמא ימות ויאכלנו, שהרי זה כמאכילו בידיים, ואיך מותר לתת עוגה שיש עליה אותיות לפני התינוק? כך השיב 'שלחן ערוך הרב' (או"ח סי' שמ סעי' ד) על זה: 'מותר ליתנה לתינוק לפי שקטן העושה להנאתו א"צ להפרישו כמ"ש בסי' שמ"ג'. ובדבריו על איסור נתינה לקטן דבר שאסור לאוכלו כתב ('שלחן ערוך הרב' סי' שמג סעי' י), וזו לשונו:

6. וראה באר משה, ח"ו סי' כב שכתב כך. הביאו פס"ת, סי' שמג הערה 31, וציין גם לדברי שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' קד, אך לענ"ד שם כתב על עניין אחר. אמנם הפס"ת כתב שאסור לצוותו או לרמוז לו מדין האכלה בידיים, אך לענ"ד בזה דבריו לא מובנים.

7. פסקי תשובות, סי' שמג סעי' יא בהערה.

8. אין להביא ראייה לאיסור מסייע מהמבואר בשבת קמא ע"ב שאסור להחזיק ילד כשבידו אבן שמכן מבואר שם בגמרא דבכהאי גוונא נחשב האב כמי שבעצמו מטלטל ואף חייב על הוצאה לרשות הרבים ב.

9. מג"א, סי' שמ ס"ק ה.

10. מחצית השקל, סי' שמ ס"ק ה.

11. משנה, שבת ספ"ט.

(וכל זה באיסורי מאכלות ואפילו הוא איסור שהזמן גורם) אבל מותר ליתן לתינוק בשבת חפצים שיכול לעשות בהם מלאכה לעצמו, ואפילו אם ידוע שיעשה בהם כגון ליתן לתינוק עוגה שכתובים עליה אותיות שאסור לאכלה בשבת כמ"ש בס' ש"מ, אף על פי שהתינוק יאכלנה בודאי כיון שמתכוין הוא להנאת עצמו אין צריך להפרישו כמו שנתבאר למעלה רק שלא יתן גדול לתוך פיו של תינוק.

נראה לי כוונתו שלדעתו האיסור בעוגה שכתוב עליה אותיות היינו משום שבדרך כלל הוא שוברה כדי לאוכלה, ובכך הוא מוחק, אבל האיסור אינו בגוף האכילה, שאינה קרויה מחיקה, ולפיכך אף שאמירה לתינוק לאכול היא כספייה בידיים, אין איסור לתת לתינוק את העוגה כיוון שאינו אומר לו לשוברה, והאיסור הוא דווקא בשבירה, ונשאר רק החיוב להפרישו מאיסור, ובזה נוקט מהר"ם שאין איסור כשהקטן עושה להנאתו. וכ"כ החיים' (או"ח סי' שמ ס"ק כט) כתב שאין כוונת המרדכי שמותר לתת, שבזה באמת הוא אוסר, אלא שאין מוחים בידו, ולפי זה לשון המרדכי 'אוכלים אותם התינוקות' היינו שהתינוקות לוקחים את העוגות.¹² אם כן למדנו מדין העוגה, בין לפי דרכו של הגר"ז ובין לפי דרכו של 'כ"כ החיים', שהבאת התינוק למקום לא נאסרה מדין סיוע. וכן מבואר בתשובת רע"א¹³ ועוד אחרונים רבים שמותר לתת לקטן פחות מגיל תשע סידור שיוליך לבית הכנסת כשאין עירוב כיוון שאינו עושה כן בשבילנו, ורואים מכאן שפשוט להם שלא חשיב מסייע מה שנותן לו את הסידור. לפעמים הפעולה הנדרשת אינה יכולה להיעשות על ידי ילד מתחת לגיל שלוש או שאינו מצוי ויש מצדדים להקל בצורך גדול גם בקטן גדול יותר בפרט כשהוא יום טוב דהוי 'תרי דרבנן' וצורך מצווה כשעושה על דעת אחרים ולא על דעת אביו, שלכמה פוסקים הוא רק איסור דרבנן,¹⁴ ומכל מקום זה היתר רק בצורך גדול מאוד.¹⁵

מסקנה

נראה שבשעת הצורך מותר להחזיק תינוק שאינו בר הבנה מתחת לגיל שלוש בצד המתג מתוך כוונה שאולי התינוק ידליקו. ונראה שמותר גם לרמוז לו לעשות כן, ואף לומר לו במפורש כיון שבלאו הכי אינו מבין את משמעות עניין הציווי ועשיית רצון אביו.

12. פס"ת כתב שם בעמ' תתצד שלפי שו"ע הרב אסור לנגוס בפיו במקום האותיות, ולא כהמ"ב שהתיר בזה, ועל השאלה איך התירו לתת לקטן אוכל שיעשה איסור באכילתו כתב בהערה 60 'בסימן שמ"ג אות יב נתבאר על פי פוסקים דדוקא במאכלות אסורות אמרינן כן'. ולענ"ד דברים תמוהים מאוד שלא נתבאר כלל דבר כזה.

13. שו"ת רע"א, סי' טו והובא בשו"ת משנה הלכות הנ"ל.

14. ראה שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' קד.

15. שלחן ערוך הרב, או"ח סי' שמג סעי' ו, כתב לחדש שאף אם אין התינוק צריך לכך אלא שהגדול צריך לכך שיעשה לו תינוק איזה דבר האסור מדברי סופרים לצורך מצווה לפי הסברה שמותר לתת לתינוק שיעשה איסור דרבנן בשביל עצמו, מותר ליתנו לו גם כדי שיעשה לו, אלא כשנותנו לו בקביעות תדיר יש לחוש שמא יתרגל התינוק ויסרך בעשיית דבר זה ויבא לעשותו אף כשיגדיל אבל כשנותנו לו באקראי בעלמא אין לחוש לכך רק שיהא בענין שאין בו איסור מה שעושה בשבילו כמ"ש בס' של"ד כגון לצורך מצוה'. וראה בפס"ת, סי' שמג הערה 40 עוד פוסקים שכתבו כך, אך כתב שכל בעל נפש יחשוש ויחמיר בזה לא לסמוך על סברה זו. לכן ההיתר המרווח בזה הוא דווקא לקטן שאינו בר דעת.

תגובה לתגובה / הרב הראל דביר

א) תודה לרב אלבה שבשפלנו זכר לנו. הרב אלבה טוען שקטן מתחת לגיל שלוש אינו מבין ציוויים, ולכן גם כשמצווים עליו, עשייתו אינה עבור הגדול ואין בה איסור. במציאות, המוכרת לי היטב, גם קטנים מתחת לגיל שלוש עשויים בהחלט להבין ציוויים ולקיימם אך ורק משום שכך הצטוו ולא משום שיש להם הנאה 'אישית' מכך, כגון ציווי לסדר משחקים או לחזור מגן שעשועים הביתה. זו רמת הבנה נמוכה בהרבה מזו שנדרשת כדי להגיע לגיל חינוך לשמירת שבת. וכן עולה בפשטות מדברי ה'משנה ברורה' (ס' שמג ס"ק ד), שכתב בסתמא: 'אסור להאכילם או לצוותם שיעברו', מבלי להבחין בין גילים שונים. הכלל - קטן שמבין ציוויים, אין לצוות עליו לעשות דבר האסור בשבת, וקטן שאינו מבין ציוויים - אין תועלת לצוות עליו כי אינו מבין. ולכן בשורה התחתונה, ממה נפשך ציווי לקטן אינו היתר מעשי.

ב) הרב אלבה כתב שבקטן שאינו בר הבנה,¹ מעשהו אינו מעשה איסור ולכן אין איסור גם באחיזתו על ידי המבוגר סמוך למתג. לענ"ד אין הדברים פשוטים, שכן הסיבה לכך שהמעשה אינו מעשה איסור היא דין ב'גברא': שהוא נעשה ע"י קטן שאינו בר הבנה, ולא דין ב'חפצא' הקובע שהמעשה בעצמותו מותר בשבת ואין בו מלאכה. ולכן, מעורבות של גברא בר חיובא עשויה לאסור. וכבר נאסר על אדם ליטול את בנו כשאבן בידו, אם אין לבן געגועים על אביו,² אף שכנראה לבן אין איסור בכך, ואכמ"ל.

ג) בתשובתי הבאתי מקורות מהפוסקים לקביעות שעליהן חלק הרב אלבה. ואוסיף שכן מבואר גם במאמרו של הרב אליהו עזריאל,³

1. מושג שאנחנו מסכימים עליו, ורק חלוקים בשאלת הגיל והמצב ההתפתחותי שאליו הוא מתייחס.
 2. שו"ע, או"ח סי' שט סעי' א.
 3. הרב אליהו עזריאל, 'הנאה ממעשה קטן בשבת', יתד המאיר 117 (חשוון תשע"ב), סי' תטז עמ' 11-17, יעו"ש ובמקורות שציין.